

C. Klasicismus, osvícenství a preromantismus

1. – 2. Osvícenství a jeho vliv na uměleckou kulturu / 3. – 4. Klasicismus / 5. – 6. Preromantismus

Barokní kultura i mentalita se staly významným činitelem ve vývoji euroamerické společnosti především 17. – 18. století. Zároveň však v téže době vždy mezi lidmi existovala také touha či potřeba udržet si naopak takový pohled na svět, který by navazoval na renesanční odkaz racionalismu, empirismu a humanismu. Tak vznikl a rozvíjel se klasicismus, který představuje sice poněkud mladší, ale z velké části přece jen synchronní alternativu k baroku.

1. – 2. Osvícenství a jeho vliv na uměleckou kulturu

1-A1 Společenské změny na přelomu 17. a 18. století; 1-A2 Vznik a podstata osvícenského myšlení; 1-B2a Voltaire: Filosofický slovník; 1-B2b Jean-Jacques Rousseau: O společenské smlouvě; 1-Bc Prohlášení nezávislosti Spojených států amerických; 1-D Thomas Jefferson, Jean-Jacques Rousseau, Voltaire.

1-A1 Společenské změny na přelomu 17. a 18. století

Jestliže barokní kultura pramenila z ovzduší bouřlivých společenských proměn a politických i válečných střetů od protireformace až po Třicetiletou válku, a jestliže v éře všeobecné nejistoty hledala a nacházela pevný rámec světa v jeho náboženském (především mystickém) výkladu, pak kolem r. 1700 se začal rozšiřovat okruh lidí, kteří skutečnost již takto neviděli a začínali ji vnímat i chápat novým, odlišným způsobem.

Zatímco renesance svého času obecně převládla prakticky v celé evropské kultuře, nyní dochází k tomu, že **vedle baroka** se záhy, jen s nevelkým zpožděním, začíná formovat **nový, opoziční kulturní styl**, jenž se nazývá **klasicismus**. A jako renesance měla své myšlenkové podhoubí i zázemí v názorech, jež nyní zjednodušeně označujeme jako humanismus, tak klasicismus podobným způsobem vychází i **čerpá z filozofického směru osvícenství**. Dochází tedy k situaci, s níž se od té doby budeme setkávat pravidelně. Víceméně souběžně tu po několik generací existují vedle sebe dva kulturní proudy, „platónský“ a „aristotelský“, v tomto případě barokní a osvícensko-klasicistní: druhý z nich nakonec převládl, ale po dlouhou dobu se oba střetávaly i navzájem ovlivňovaly.

Počátky osvícenství se odehrály ještě v barokních kulisách a byly vymezeny několika významnými **vědeckými objevy**, z nichž zmíníme alespoň tři:

1. Anglický přírodovědec **Isaac Newton** [aizək nju:tn] (1642/1643 – 1727), který vynikl jako fyzik, matematik, astronom, filozof a teolog, objevil **3 pohybové** (mechanické) **fyzikální zákony** (zákon síly, setrvačnosti a akce a reakce) a gravitační zákon (o přitažlivých, gravitačních silách). Dokázal, že přírodní zákony mají všeobecnou platnost na Zemi i ve vesmíru a že svět existuje i vyvíjí se na základě vztahů příčiny a účinku.

2. Švédský přírodovědec **Carl** [karl] **Linné** (1707 – 1778) se stal zakladatelem moderního **botanického a zoologického názvosloví**, neboť vytvořil systém třídění všech organismů na základě jejich nového, binomického pojmenování (rodové substantivum a druhové adjektivum: *leknín bílý* / lat. *Nymphaea alba*).

Dokázal, že veškerá živá příroda tvoří provázaný, utříděný a rozumově poznatelný systém.

3. Britský mořeplavec **James Cook** [džeimz kuk] (1728 – 1779) na svých třech **dálkových plavbách** prozkoumal především Tichomoří: obeplul velkou část australského pobřeží a pronikl až k kostrovům poblíž Antarktidy. Dokázal završit všeobecné lidské představy o podobě zemského povrchu a odstranil poslední velká bílá místa na mapách.

K významným změnám docházelo i **uvnitř euroamerické společnosti**. Již z renesančních časů pokračovalo ekonomické a mocenské **soupeření mezi šlechtou a měšťany**. Šlechta svou tradiční pozici, opřenou o feudální rentu od poddaných, posilovala svým vlastním hospodářským podnikáním. Naproti tomu přední měšťané výrazně těžili z dálkového obchodu, jenž nabyt až mezikontinentálního charakteru. Nejmajetnější šlechtici odpověděli zavedením nového druhu výrobních podniků: začali zakládat manufaktury. **Manufakturní výroba** spočívala na hromadné ruční výrobě vybraného zboží, jehož produkci bylo možné rozfázovat do jednotlivých kroků, přičemž ke kvalitnímu zvládnutí každého z nich bylo možné snadno vycvičit i nekvalifikovaného pracovníka. Manufakturní produkce vynikala množstvím i nízkými náklady, její slabinou byla anonymní masovost výroby a nízká vzdělanost pracovní síly.

Zároveň začalo docházet k proměnám i na venkově. Z různých důvodů se stalo, že se **Evropa** rozdělila – pokud jde o vývoj venkova – na **dvě dosti odlišné oblasti**:

a) Ve středovýchodní Evropě se potřeba nových pracovních sil řešila (již od barokní doby) zaváděním **nevolnictví**, tedy zpřísněného poddanství, které nově připoutalo poddané k jejich lenní půdě a k vrchnosti (bez jejího souhlasu nebylo možné se stěhovat, odcházet na studia apod., výjimky bylo třeba vyplatit);

b) V západní Evropě se obdobná situace řešila **pachtem** (ekonomickým pronájmem) dosud neobdělávaných pozemků, což však znamenalo, že feudální vztahy se naopak uvolnily: pro zemědělce klesal význam poddanské závislosti na staré půdě a rostla úloha smluvních obchodních vztahů k pronajaté nové půdě.

Rozkolísané společenské vztahy měly být opět upevněny prostřednictvím **pokračujícího absolutismu nadnárodních dynastií**: francouzských Bourbonů, rakouských Habsburků, ruských Romanovců, pruských Hohenzollernů [hóencolernů]. Absolutismus byl již dříve svržen v Nizozemsku (1609) a Anglii (2 revoluce: Velká rebelie 1639 – 1651 a Slavná revoluce 1688 – 1689), která se (po připojení Skotska) nazývala – od r. 1707 – Velká Británie.

1-A2 Vznik a podstata osvícenského myšlení

V těchto podmínkách se zrodil **nový filozofický směr: osvícenství**. Název je odvozen od představy, že veškerá skutečnost může být zkoumána a poznávána jen na základě **osvícení rozumem**, přičemž osvícen je nejen poznávaný svět, ale také – ba především – poznávající člověk, který získal odvahu k vrcholnému využití svých rozumových schopností.

První definici osvícenství podal německý filozof Immanuel Kant (1724 – 1804) v r. 1783: *Osvícenství je výstupem člověka z nezralosti, již je sám viníkem. Nezralost je neschopnost využít svého rozumu bez vedení druhého.*

V osvícenství najdeme **3 hlavní obsahové složky**:

1. Racionalismus: svět je logický celek, a proto jej lze poznat jen logickým rozumem, tedy myšlením opřeným o matematické postupy (snadno tu poznáme vliv pozdně renesančního René Descartesa; viz *III.A.1. Renesance, její podstata i literární počátky*).

2. Empirismus: skutečné je pouze to, co lze vnímat prostřednictvím lidských smyslů. Odtud pramení zdrženlivý až kritický postoj osvícenců k náboženství.

3. Liberalismus: myšlenkový vývoj společnosti začíná u názorové svobody jednotlivce.

Osvícenství mělo zásadní dopad na **politické myšlení**. Osvícenci prosazují politiku opřenou o **5 hlavních zásad**, navzájem provázaných:

1. Přirozená (lidská) práva: lidé jsou stvořeni jako svobodné bytosti a mají přirozená práva, která jim nelze žádným způsobem upřít.

2. Svrchovanost lidu: lid je zdrojem i držitelem veškeré státní moci.

3. Demokracie (vláda lidu): Lidé se demokraticky účastní na politické správě věcí veřejných.

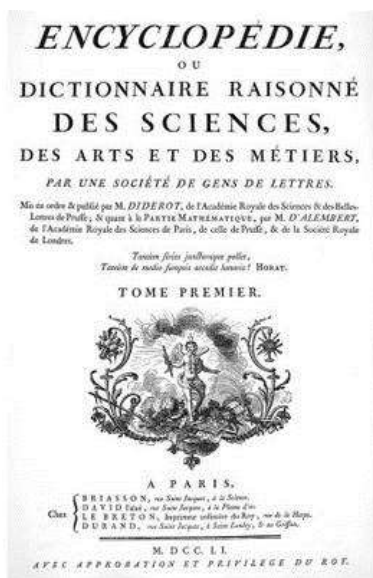
4. Společenská smlouva: v drtivé většině případů lidé nevykonávají státní moc přímo, ale uzavírají – prostřednictvím voleb – společenskou smlouvu s vybranými osobami, aby spravovaly obecné záležitosti v obecném zájmu (pokud tyto osoby selžou, lid má právo je vyměnit).

5. Dělbá moci: pojistkou proti zneužívání politiky je oddělení jednotlivých složek státní moci: zákonodárné, výkonné a soudní.

Osvícenci ovšem chápali **lidská práva** jen jako práva **občanská a politická** (dnes k nim přiřazujeme také práva hospodářská, sociální a kulturní). Lidskými právy podle osvícenských zásad se rozumí právo na život (tedy zákaz mučení, otroctví, nevolnictví apod.), osobní svoboda (nikdo nesmí být uvězněn bez soudního rozhodnutí), rovnost lidí (občanů) před zákonem, svoboda projevu, svoboda náboženství, svoboda pohybu, svoboda shromažďování a spolčování, právo na účast ve veřejném životě (přímo nebo prostřednictvím volených zástupců), právo na soukromí.

K právnímu zakotvení lidských práv měla sloužit **ústava (konstituce):** základní zákon státu, vymezující vztah mezi občany a státní mocí.

Osvícenství mělo vliv i na **vzdělávání** (jehož cílem je **rozvíjení přirozených vloh člověka**, vyžaduje se však také uměřenost a sebeovládání, odděluje se smyslové, zkušenostní poznávání od spekulativního, myšlenkového) a **ekonomii** (vznikla teorie **neviditelné ruky trhu**, založená na představě, že sebestředné jednání výrobce i zákazníka vždy vede k obecnému prospěchu).

Přelomovým a přitom velmi příznačným produktem osvícenské mentality se stal první moderní, abecedně řazený naučný slovník: francouzská **Encyklopedie aneb Racionální slovník věd, umění a řemesel** (*Encyclopédie, ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers*; 1751 – 1772), jejímiž pořadateli (a spoluautory) byli mladí filozofové **Jean Le Rond d'Alembert** a **Denis Diderot**. Tým vědců se zde pokusil shrnout veškeré lidské vědění. Potřebovali na to více než 20 let a výsledkem je dílo o 28 svazcích čítajících dohromady téměř 72 tisíc hesel a více než 3 tisíce ilustrací.

Éra osvícenství bylo **poslední epochou** v dějinách, kdy ještě byl živý – a snad i dosažitelný – **ideál všestranně vzdělaného člověka**, který se orientoval i v navzájem dosti vzdálených oborech.

Osvícenství mělo zřetelné praktické důsledky. Ačkoli v mnoha zemích – včetně Francie – bylo omezováno cenzurou, přesto leccos z jeho zásad převzali – v umírněné podobě – někteří prozíravější monarchové, aby otupili ostří lidové nespokojenosti. Hovoříme o **osvícenském absolutismu:** jeho poznávacím znamením byl důraz na nestrannou povahu panovnické moci, ale také ekonomický rozvoj, zavádění moderních metod výroby i organizace práce, budování soustavy veřejného školství, omezení poddanských povinností, zdanění šlechty, omezení vlivu kněží, humanizace vězeňství apod.

Vrcholem vlivu osvícenství na veřejnou sféru se staly **velké sociální revoluce**, které vedly ke vzniku státního zřízení na osvícenských základech. Nejprve to byla **Americká revoluce** (válka amerických koloniálních osad za nezávislost proti Velké Británii), která vyvrcholila v r. **1776** (4. července) vytvořením vzorové osvícenské republiky: **Spojených států amerických**.

Pak přišla **Velká francouzská revoluce**, zahájená v r. **1789** (14. července pařížský lid dobyl pevnostní vězení Bastillu), která svrhla absolutismus dynastie Bourbonů a nastolila **konstituční**

monarchii a nakrátko **republiku**. Po francouzské revoluci následovala dvacetiletá éra (1797 – 1815) **Napoleona Bonaparta**, který odrazil zahraniční útoky proti revoluční Francii a dobyl či jinak ovládl drtivou většinu evropského kontinentu, která pak převzala mnohé prvky osvětského zákonodárství.

1-B2a

Počátky osvícenství můžeme najít v Anglii, ale hlavní vlastí tohoto myšlenkového proudu se stala Francie. Mezi tamějšími osvícenskými filozofy vynikl François-Marie Arouet [fransoa mari arue], který působil pod pseudonymem **Voltaire** [voltér]. Své pronikavé názory na společnost podával duchaplnou, až satirickou formou. V mládí pobýval v relativně svobodných zemích: Velké Británii a Nizozemsku. Doma ve Francii jej pronásledovala cenzura, byla mu vyčítána především jeho prudká kritika církevních poměrů. Tři roky strávil na královském dvoře v německém státě Prusku, vedl korespondenci s ruskou carevnou Kateřinou II. Velikou.

Patřil mezi encyklopedisty (autory *Encyklopedie*), ale psal také uměleckou literaturu. Jeho populární dílo *Filozofický slovník* je dokladem Voltairova mnohostranného talentu: toto provokativní dílo má sice podobu abecedně řazeného slovníku, ale každé z hesel je spíše duchaplným esejem než odbornou statí.

Voltaire (1694 – 1798): Filozofický slovník (1764)

Katechismus farářův

ARISTON:

Nuže, drahý Theotyme, budete tedy venkovským farářem?

THEOTYM:

Ano, byla mi přidělena malá farnost, a ta mi je milejší než velká. Jsem obdařen jen obmezenou dávkou inteligence a činnosti; rozhodně bych nebyl s to, řídit sedmdesát tisíc duší, ježto mám sám jen jednu. Vždycky jsem obdivoval důvěru těch, kteří se podjali tak ohromných působišť. Necítím se schopným zastati takovou správu; veliké stádo mne leká, malému bych však mohl poněkud prospěti. Prostudoval jsem do jisté míry práva, takže bych mohl podle svých sil zabránit, aby se moji chudí osadníci nepřiváděli soudy na mizinu. Vyznám se dosti v lékařství, abych jim mohl poradit jednoduché léky v případě nemoci. Mám jisté zemědělské znalosti, takže jim budu moci někdy dát užitečné rady. (...) Těším se, že budu žít dosti šťastně a že nikdo nebude mou vinou nešťasten.

ARISTON:

Nemrzí vás, že nemáte ženy? Byla by to veliká útěcha. Až byste vykonal své povinnosti, kázání, zpěv, zpověď, přijímání, křest, pohřeb, bylo by příjemné najít doma hodnou, mírnou, řádnou ženu, jež by se starala o vaše prádlo i vaši osobu, jež by vás obveselovala, kdybyste byl zdrav, a ošetřovala v nemoci a jež by vám darovala hezké děti, jejichž vychování by bylo užitekem pro stát. Lituji vás, že vy, který sloužíte lidem, jste zbaven útěchy, lidem tak potřebné.

THEOTYM:

Řecká církev horlivě povzbuzuje faráře k manželství; anglikánská církev a protestanté mají tutěž moudrost; římská církev má moudrost opačnou a já musím se jí podříditi. Snad dnes, kdy filozofický duch vykonal takový pokrok, ustanoví nějaký koncil lidštější zákony, než koncil Tridentický. Zatím

však se musím podrobiti nynějším zákonům; je to těžké, vím, ale tolik lidí, lepších než já, se jim podřídilo, že nesmím reptati.

ARISTON:

Jste učený a vaše výmluvnost jeví vzdělání; jak hodláte kázati venkovským lidem?

THEOTYM:

Jako bych kázal králům. Budu voliti vždycky temata mravní, nikdy učená. Bůh mne chraň, abych hloubal o milosti boží posvěcující, o milosti boží účinné, které se odolává, a o milosti boží dostatečné, která nestačí; nebo abych zkoumal, zda andělé, pojídající pokrm s Abrahamem a Lothem, měli tělo, či zdali se jen tvářili, jako by jedli. Je tisíc věcí, kterým by moji posluchači nerozuměli, a já také ne. Vynasnažím se učiniti lidi dobrými a sám takovým býti; neudělám z nich však teology a sám jím budu co možno nejméně.

ARISTON:

Ach, jaký jste dobrý kněz! Koupím si venkovský dům ve vaší farnosti. Povězte mi, prosím, jak si budete počínati při zpovědi.

THEOTYM:

Zpověď je výborná věc, uzda zločinů, vynalezená v nejstarších dobách; při všech starověkých mysteriích se zpovídalo; my jsme napodobili a posvětili to moudré zařízení: jest velmi dobré, ježto pohne srdce záštím otrávená k odpuštění a přiměje malé zloděje k vrácení věcí, jež snad odcizili bližnímu. Má jisté nevýhody. Jest mnoho dotěrných zpovědníků, zvláště mezi mnichy, kteří někdy poučí děvčata o horších věcech, než by jim všichni hoši z vesnice mohli provést. Žádné podrobnosti při zpovědi! Není to soudní výslech, je to přiznání vin, jež hříšník činí Nejvyšší Bytosti prostřednictvím jiného hříšníka, který se rovněž obžaluje. Toto blahodárné přiznání není k tomu, aby uspokojilo zvědavost člověka. (...)

ARISTON:

Ach, jaký jste dobrý, dobrý kněz!

Láska

Amor omnibus idem. Zde nutno se uchýliti k tělesnosti; je to přírodní látka, již obrazotvornost vyšila. Chceš-li nabýti představu o lásce, pohleď na vrabce ve své zahradě; pohleď na své holuby; pozoruj býka, kterého přivádějí k jalovici; popatří na toho hrdého oře, ježž dva tvoji sluhové vedou k pokojné klisně, která ho očekává, odsunujíc ohon, aby ho přijala; pohleď, jak mu oči jiskří, slyš, jak řehce, pozoruj ty skoky, ty sklony, ty vztyčené uši, tu tlamu, otvírající se s drobným, křečovitým pošukáváním, ta chvějící se chřípí, ten ohnivý dech, vyrážející z nich, tu ježící se a vlající hřívu, ten velitelský pohyb, jímž se vrhá na předmět, přírodou mu určený. Nebud' však žárliv a pomysli na výhody lidského rodu: vyvažují v lásce všecky, které příroda udělila zvířatům, sílu, krásu, lehkost, rychlost. Jsou i živočichové, již neznají rozkoše. Šupinaté ryby jsou zbaveni té slasti: samice vrhne na bahno miliony jiker; samec, jenž na ně přijde, přejde po nich, oplodniv je svým semenem a nestaraje se, které samici náleží.

Většina pářících se zvířat prožívá rozkoš jen jedním smyslem, jakmile je ten hlad ukojen, vše pomine. Žádný živočich kromě tebe nezná objetí; celé tvé tělo je citu přístupno a hlavně tvé rty pociťují slast, již se nikdy neunaví, a tato rozkoš je vyhražena jen tvému rodu; ty konečně můžeš se oddati lásce každý čas, kdežto zvířata mají vyměřenu jen jistou dobu. Uvážíš-li všecky tyto přednosti, řekneš si s hrabětem Rochesterem: „Láska v zemi ateistů by vedla k zbožňování Božstva.“

Ježto se lidem dostalo nadání zdokonalovati vše, co jim příroda udělila, zdokonalili i lásku. Čistota a péče o vlastní osobu zvyšuje slast dotyku, zjemňujíc a zušlechťujíc pleť, a pozornost, věnovaná zdraví, činí orgány rozkoše citlivějšími.

Všechny ostatní city mísí se pak s citem lásky, jako kovy, slučující se se zlatem: přátelství, úcta přicházejí na pomoc; také schopnosti těla a ducha jsou dalšími pouty. (...)

Voltaire: Filosofický slovník čili Rozum podle abecedy, Praha 1997, s. 89 – 92, 133 – 134.

Poznámky a vysvětlivky:

Abraham a Loth (lépe: *Lot*) – starozákonní postavy, Bůh jim projevoval svou přízeň mj. prostřednictvím andělů (poslů), kteří přinášeli spásná Boží sdělení; **Amor omnibus idem** – *Láska se týká všech* (citát z Vergiliových *Zpěvů rolnických*); **anglikánská církev** – protestantská církev, kterou založil anglický král Jindřich VIII. a která je dodnes nejrozšířenější církví v Anglii; **hrabě John Wilmot z Rochesteru** (1647 – 1680) – anglický básník, přítel krále Karla II., proslul značným počtem milenek; **katechismus** – základní učebnice náboženské věrouky, zpravidla v otázkách a odpovědích.

1-C2a Otázky a úlohy

1. V čem se Voltairův *Filosofický slovník* liší od podobných slovníků, jak je známe my dnes?
2. K heslu Katechismus farářův: **a)** Co je – podle Theotymových slov – hlavním cílem farářovy práce?
 - b)** Charakterizujte farářovu osobnost (na základě jeho vlastních slov).
 - c)** Z jakého pohledu – a patrně s jakým nevysloveným hodnocením – nahlíží na Theotyma sám autor? Co je příčinou jeho postoje?
 - d)** Kde jsou v textu vidět meze osvícenského pohledu na svět i život?
3. K heslu Lásky: **a)** Heslo má název *Láska*, ale čeho se týká především? S čím lásku ztotožňuje?
 - b)** Odkud především by lidé měli brát vzory pro své chování i jednání? Proč právě odtud?
 - c)** Jaké místo zaujímá člověk v přírodě (zejména v porovnání se zvířaty)? V čem se odlišuje?

1-B2b

Spolu s Voltairem tvoří dvojici nejproslulejších francouzských osvícenců **Jean-Jacques Rousseau** [žan žak ruso] (1712 – 1778). Rousseau byl ovšem původem frankofonní Švýcar (narodil se v Ženevě) a ve svých náboženských názorech střídavě inklinoval k protestantskému kalvinismu a ke katolictví. Na veřejnosti se prosadil až jako významný člen autorského týmu *Encyklopedie*. Pak začal psát i uveřejňovat svá filozofická, politologická aj. díla, věnoval se také psaní beletrie. Zastával názor, že člověk se rodí ve své podstatě dobrý a jeho osobnost se kazí vinou špatného společenského uspořádání. Jeho vrcholné dílo ***O společenské smlouvě*** se stalo jedním ze základních spisů světové politologie. Rousseau v něm objasňuje, proč výkon státní moci musí být založen na smlouvě mezi občany, zejména mezi lidem a politiky.

Jean-Jacques Rousseau (1712 – 1778): O společenské smlouvě (1762)

Kniha první

Kde se zkoumá, jak člověk přechází ze stavu přírodního do stavu občanského a jaké jsou podstatné podmínky smlouvy.

Kapitola VI. O společenské smlouvě

(...) „Nalézti formu sdružení, které by bránilo a ochraňovalo vší společnou silou osobu a majetek každého člena, a podle níž každý by poslouchal jenom sama sebe, i když se sloučí se všemi, a zůstával svobodným jako dříve.“ To je základní problém, který Společenská smlouva řeší. (...)

Členové společnosti zovou se v celku *národem*, a jmenují se jednotlivě *občany*, pokud mají účast na svrchované moci...

Kapitola VIII. O občanském stavu

(...) Společenskou smlouvou ztrácí člověk svou přirozenou svobodu a neobmezené právo na vše, co jej svádí a čeho může dosáhnouti; získá občanskou svobodu a vlastnické právo ke všemu, co má. (...)

Kniha druhá

Kde se pojednává o zákonodárství.

Kapitola I. O tom, že svrchovaná moc je nezcizitelná

Prvním a nejdůležitějším důsledkem zásad, které jsme výše stanovili, je, že jen obecná vůle může řídit síly státu podle účelu jeho zřízení, kterým je společné blaho; neboť jestliže odporující zájmy soukromníků způsobily, že zřízení společnosti je nutné, souhlas týchž zájmů způsobil, že je možné. Společenské pouto tvoří to, co je společné v těchto různých zájmech; a kdyby nebylo bodu, ve kterém se všechny zájmy shodují, nemohla by existovati žádná společnost. (...)

Kapitola IV. O mezích svrchované moci

(...) Ať se vracíme k principu s té či oné strany, dojdeme vždy k témuž závěru; totiž, že společenská smlouva zakládá mezi občany takovou rovnost, že se všichni zavazují za týchž podmínek a mají se všichni těšiti týmž právům. (...) Co je tedy akt svrchovanosti ve vlastním slova smyslu? Není to úmluva nadřízeného s podřízeným, nýbrž úmluva těla s každým jeho údem... (...)

Připustíme-li toto rozlišování, je tvrzení, že ve smlouvě společenské se jednotlivci něčeho skutečně zříkají, tak nesprávné, že naopak jejich postavení smlouvou se stává skutečně lepší, než bylo před tím, a že místo zcizení jen výhodně směnili nejistý a kolísavý způsob bytí za způsob bytí lepší a bezpečnější, přirozenou nezávislost za svobodu, možnost škoditi bližnímu za vlastní bezpečnost a svou sílu, kterou druzí mohli překonat, za právo, které společenské sjednocení tvoří nepřekonatelným. I jejich život, který věnovali státu, je tím ustavičně chráněn, a když se vystavují nebezpečí pro jeho obranu, vracejí mu jen to, co od něho dostali. (...)

Kniha třetí

Kde se pojednává o zákonech státních, to je o formách vládních.

Kapitola IV. O demokracii

(...) Nic není nebezpečnějšího, než vliv soukromých zájmů v záležitostech veřejných, a zneužívání zákonů vládou je menším zlem než korupce zákonodárce, nevyhnutelný následek zřetelů soukromých. Protože je tehdy stát porušen ve své podstatě, každá reforma se stává nemožná. (...)

Kapitola IX. O znacích dobré vlády

Když se tedy ptáme absolutně, která je nejlepší vláda, klademe otázku stejně neřešitelnou jako neurčitou...

Kdybychom se však zeptali, podle jakého znaku se pozná, že některý národ je dobře nebo špatně řízen, je to něco jiného, a skutková otázka by se mohla rozřešit.

Nerozřeší se však, protože každý ji chce řešit po svém způsobu. Poddaní chválí veřejný klid, občané svobodu jedinců... (...)

Já se však divím, že se nepoznává tak prostý znak nebo že není dobré vůle, abychom se o něm shodli. Jaký je účel státního sdružení? Je to zachování a blahobyt členů. A jaký je nejbezpečnější znak toho, že se zachovávají a že prospívají? Je to jejich počet a jejich populace. Nehleďte tedy jinde tento znak, o němž se tolik diskutuje. Když se vše ostatní shoduje, je nesporně nejlepší vláda, pod níž bez cizích prostředků, bez naturalisace, bez kolonií občané se rozplozují a množí více. Ta vláda, za níž národ se zmenšuje a hyne, je nejhorší. Počtáři, teď je na Vás; počítejte, měřte, srovnávejte.

Kapitola XIII. Pokračování

(...) Zalidněte rovnoměrně území, rozšířte tam všude stejná práva, vnešte tam všude nadbytek a život; tak se stát stane zároveň nejsilnějším a nejlépe spravovaným, jak je to jen možné. (...)

Jean-Jacques Rousseau, O společenské smlouvě, Dobrá Voda 2002, s. 24, 26, 30, 34, 42 – 43, 77, 96 – 97, 105.

Poznámka:

korupce – úplatkářství.

1-C2b Úloha

Napište Rousseauovi „dopis“, v němž ho seznámíte se svým názorem na jeho pojetí politiky. Můžete je srovnat s dnešní realitou v České republice nebo jinde. Vaše pohledy na téma lze ještě upravit na základě společné diskuse při hodině češtiny.

1-B2c

Prvním praktickým – a úspěšným – pokusem o vytvoření osvícenského státu se stal **vznik Spojených států amerických**. Tato republika se zrodila v poslední čtvrtině 18. století sjednocením 13 britských kolonií na atlantickém pobřeží Severní Ameriky. Velkou většinu jejich obyvatel tvořili přistěhovalci z Velké Británie a jejich potomci. Politické poměry v Británii byly sice ve srovnání s jinými evropskými státy poměrně svobodné, ale britská vláda své americké kolonie ekonomicky vykořisťovala (především je zatěžovala vysokými poplatky za zboží, jež tam Britové dováželi), aby podpořila domácí zisky. Obyvatelé 13 kolonií, kteří v průběhu 17. – 18. století postupně ztráceli pocit sounáležitosti se starou vlastí a začali se cítit jako nový, **americký národ**, se vzbouřili a zahájili **Americkou revoluci** (Americkou válku za nezávislost; **1775 – 1783**). Prvotním požadavkem revolucionářů byla typicky osvícenská zásada *Žádné zdanění bez zastoupení* (*No taxation without representation*). A úspěchy amerických ozbrojených milic v boji proti útočící

britské armádě vedly k tomu, že již 4. července 1776 vrcholný orgán revoluce, Kontinentální kongres, vydal **Prohlášení nezávislosti**, které se stalo **prvním ústavním dokumentem osvícenské doby**. Většinovým autorem byl jeden z vůdců Americké revoluce, **Thomas Jefferson**.

Thomas Jefferson (1743 – 1826) aj.: Jednomyslná deklarace třinácti spojených Států amerických (Prohlášení nezávislosti)
(1776)

Když v Průběhu lidských událostí nastane některému národu nutnost zrušit politické závazky, které jej poutají s národem jiným, a zaujmout mezi mocnostmi světa své vlastní a rovné místo, k němuž jej opravňují Zákony Přírody a jejího Boha, vyžaduje si náležitá úcta k mínění světa, aby takový národ vyhlásil důvody, jež jej k odtržení vedou.

Pokládáme za samozřejmé pravdy, že všichni lidé jsou stvořeni sobě rovni, že jsou obdařeni svým Stvořitelem určitými nezcizitelnými Právy, že mezi tato práva náleží Život, Svoboda a sledování osobního Štěstí. Že k zajištění těchto práv se ustanovují mezi Lidmi Vlády, odvozující svoji oprávněnou moc ze souhlasu těch, jimž vládnou. Že kdykoliv počne být některá vláda těmito cílům na překážku, má lid právo jí změnit nebo zrušit a ustanovit vládu novou, která by byla založena na takových zásadách a měla svoji pravomoc upravenou takovým způsobem, jak uzná lid za nejvhodnější pro zajištění své bezpečnosti a svého štěstí.

Rozvážnost sice přikazuje, aby dlouho ustavené vlády nebyly měněny pro nejasné a prchavé důvody; a souhlasně veškerá zkušenost ukazuje, že lidstvo je mnohem náchylnější ke strádání, dokud je zlo snesitelné, než k narovnání sebe sama zavržením forem, kterým je přivyklé. Jestliže ale dlouhý sled zlořádu a uchvacování, pronásledující trvale týž objekt, se rozvíjí do podoby podřízenosti naprosté despotii, je jejich právem, je jejich povinností, svrhnout takovou vládu a obstarat nové strážce své budoucí bezpečnosti. (...)

Poznámka:

deklarace – prohlášení; **v Průběhu** – v prvních třech větných celcích úryvku kopírujeme psaní velkých počátečních písmen z anglického originálního textu Deklarace, protože je zřejmé, že tento pravopis odpovídá významu, jež osvícenci takto zvýrazněným termínům přisuzovali.

1-C2c Otázky a úlohy

1. Najděte v textu doklady osvícenského politologického myšlení.
2. Kdyby takový text chtěli napsat Češi 21. století, které výrazy by patrně převzali a které by naopak jistě nepoužili? Zdůvodněte.

